

KENNIS DOOR TE KIJKEN

De schoolplaat: van tableau vivant naar beeldessay

Schoolplaten vinden we een beetje ouderwets. We kijken liever naar spotprenten en authentieke afbeeldingen, niet naar geromantiseerde weergaven van eeuwen later. We gebruiken kijkwijzers en checklists en tonen aan met beeldelementen, we maken kritische opmerkingen en herkennen interpretaties. Tekenaar Karel Kindermans maakte schoolplaten die passen bij deze manier van kijken. Het doel is hetzelfde gebleven: kennis opdoen door je een beeld van een periode te vormen.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

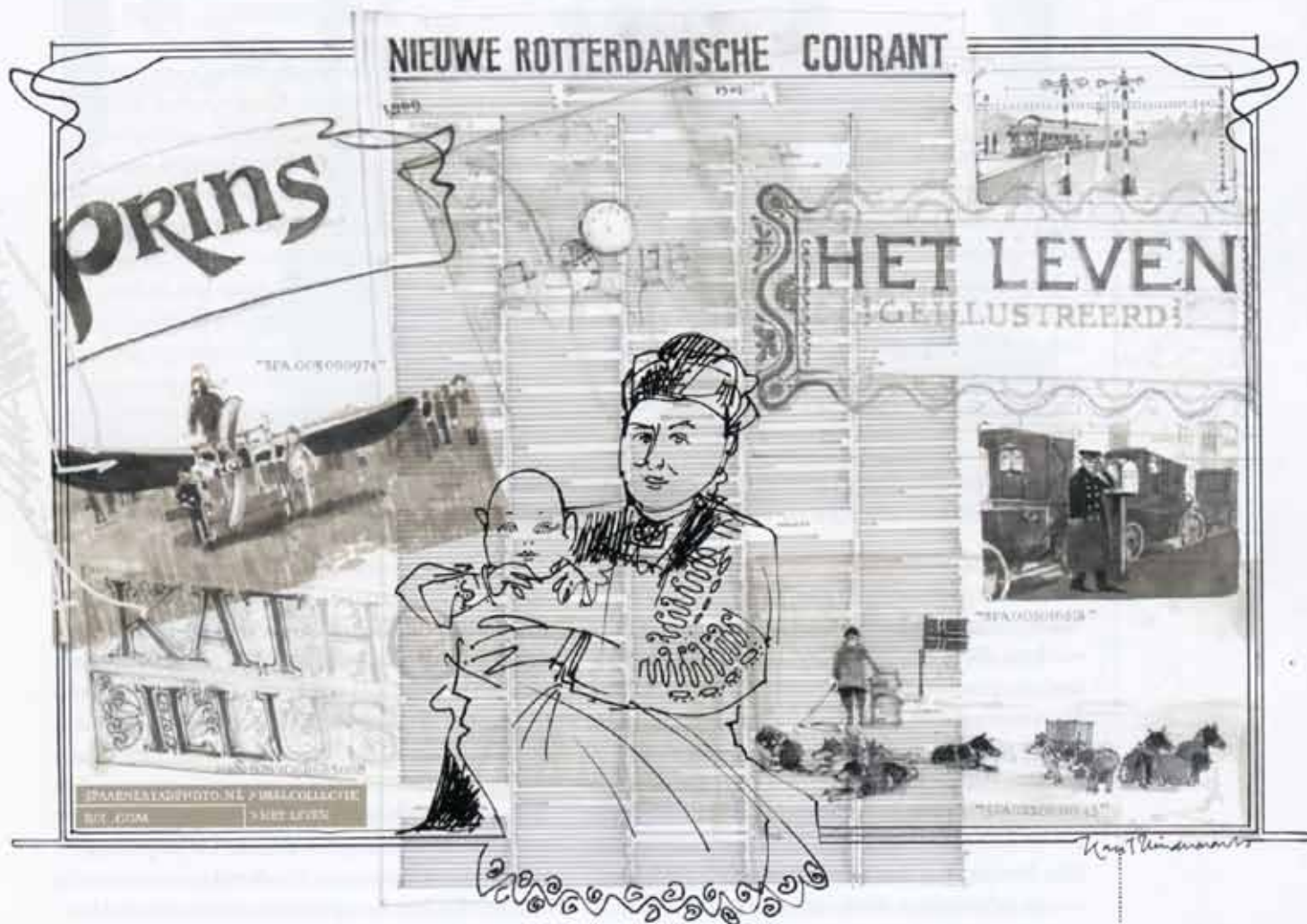
Aanschouwelijk onderwijs was de ingrijpendste onderwijsvernieuwing van de negentiende eeuw. Door goed te kijken naar zogenaamde schoolplaten zouden kinderen zich een juist begrip aanleren van deugden en ondeugden en goed burgerschap: het gevormde beeld zou tot meer en blijvende kennis leiden. Al snel werden verschillende schoolvakken onderwezen aan de hand van zulke platen, die vaak kunstwerken op zich waren. Veel schoolplaten voor geschiedenisonderwijs, vooral die van Isings, zijn later gebundeld, en soms nog sieren ze (als collector's item) de wanden van een geschiedenislokaal. Deze schoolplaten 'oude stijl' zijn mooi en vaak heel gedetailleerd, maar ook tamelijk statisch. Ze geven in een soort tableau vivant een geruststellend en overzichtelijk beeld van een historische gebeurtenis, zonder daar een context bij te leveren.

BEELDESSAYS

Tekenaar Karel Kindermans heeft, in opdracht van Atlas Van Stolk, een nieuwe serie schoolplaten gemaakt die niet alleen maar weergaven van historische gebeurtenissen zijn, maar moeten worden bekeken als 'beeldessays'. In één tekening zijn verschillende gebeurtenissen samengebracht die met elkaar in verband staan. De platen zijn gemaakt en uitgegeven ter gelegenheid van de herdenking van tweehonderd jaar koninkrijk en hebben dus betrekking op de afgelopen twee eeuwen. Gebundeld in het boekje *Beeldkraken* is elke plaat voorzien van een toelichting door een professional: van de directeur van Atlas Van Stolk via universitair docenten tot geschiedenisdocenten en vakdidactici. Voor de platen heeft Kindermans bestaande beelden gebruikt, die in Atlas Van Stolk, in andere collecties en op internet te vinden zijn. Die heeft

De Belgische
Opstand, 1830.

hij op zijn geheel eigen wijze nagetekend en geargischikt: ze vertonen overeenkomsten of staan juist in contrast met elkaar. Zelf zegt hij daarover: 'Zoals schrijvers kritische lezers zijn, zo herkent een tekenaar intenties waarmee beelden worden gemaakt. Een donker vlak beoogt de ene keer een dramatisch effect en een andere keer accentueert het lichte partijen. Dat was het idee bij het samenstellen van de nieuwe schoolplaten: een beeldmaker die nieuwe kijkverbanden legt.'

In de nieuwe schoolplaten komen verschillende 'kijkervaringen' van Kindermans samen, zoals hij in het voorwoord vertelt. Het educatieve aspect van zijn platen heeft een andere achtergrond: zijn historische kennis haalde hij vroeger uit boeken en films. Doordat hij lid werd van een geschiedenisclub leerde hij archiefonderzoek doen en in beeldbanken speuren. Er ging een wereld voor hem open. Steeds meer van ons cultureel erfgoed wordt voor een breed publiek toegankelijk gemaakt, maar hoe vind je er je weg in? Daarom wordt in de nieuwe schoolplaten verwezen naar de afbeeldingen waarop de tekeningen zijn gebaseerd. Zo komen leerlingen die de platen bestuderen spelerwijs terecht in beeldbanken en andere collecties. Karel Kindermans brengt zelf het verband tussen

tweehonderd jaar koninkrijk en tweehonderd jaar beelden mooi onder woorden: 'Willem I en Willem II kennen we van prenten, tekeningen en schilderijen. Van Willem III zijn foto's, van Wilhelmina zijn bewegende beelden, Juliana was een televisiekoningin en Beatrix werd gevormd door beeldtaal waarin de computer niet is weg te denken. Nu Willem-Alexander is aangetreden is de periode van de sociale media al een eind op streek. Als je je realiseert dat de beeldmiddelen in tweehonderd jaar zijn veranderd en dat de veranderingen alleen maar sneller gaan, is de grote vraag waarop de leerlingen het antwoord gaan meemaken: hoe wordt het beeld gevormd over dertig jaar?'

DE ANDERE KANT

Op elke plaat heeft Kindermans met een paar trefzekere lijnen een portret van de destijds regerende vorst of vorstin geschetst, dat transparant en vaak in een veelzeggende pose over de plaat heen lijkt gelegd. De portretten maken de gehele plaat speels en spannend. De bijeengebrachte beelden op de nieuwe schoolplaten zijn niet altijd wat ze lijken: de kijker heeft 'bagage' nodig om ze te duiden, schrijft directeur Lina van der Wolde van Atlas Van Stolk. De beelden hebben allemaal een 'code' ▶

Klokkentijd, 1909. In dit jaar werden alle klokken in Nederland gelijkgezet.

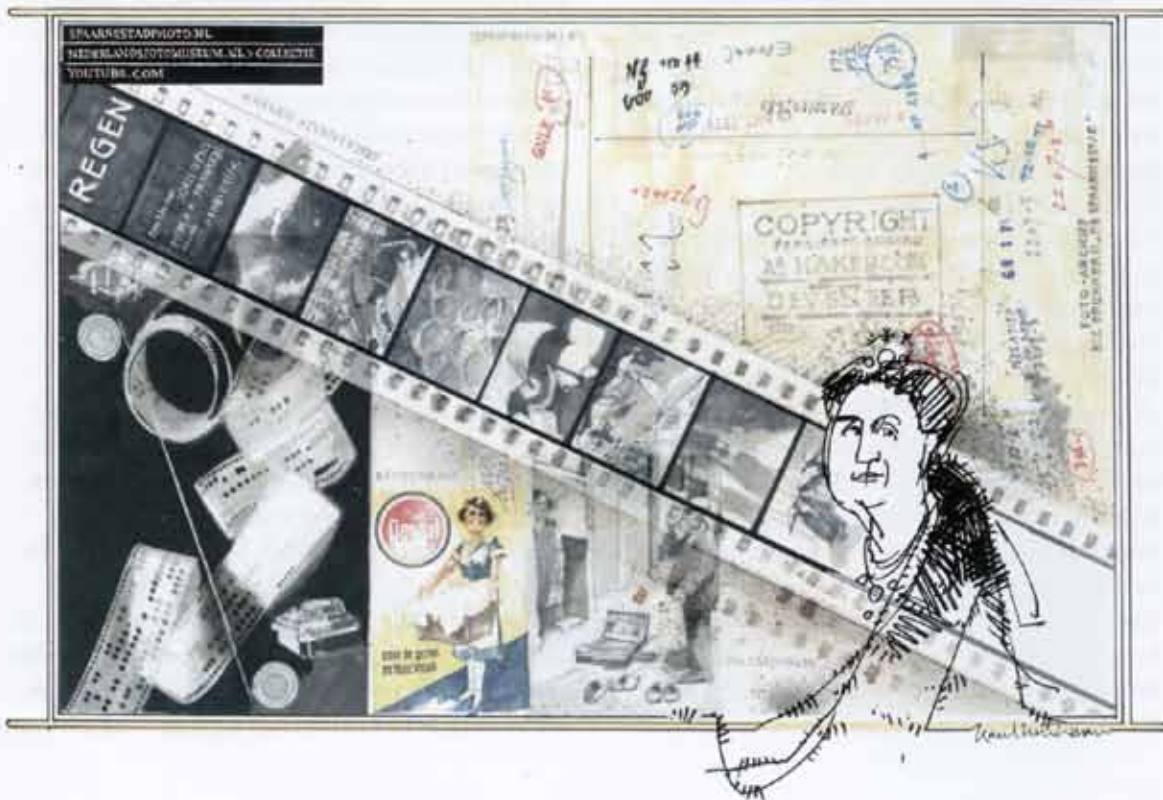
meegekregen, waarmee het origineel is te achterhalen en de verbanden duidelijk worden. Historicus Hans van Lent, die nauw met Karel Kindermans samenwerkte, beschrijft hoe de platen tot stand zijn gekomen en hoe geprobeerd is een historisch verantwoorde weergave te bereiken. Niet alleen de hoogtepunten uit het vaderlandse verleden of taferelen van het dagelijkse leven, maar ook 'de tegenstellingen, de spanningen en de verschillende standpunten die een rol spelen in het historische proces' komen in beeld. Juist de contrasten in formaat en kleur dagen uit die te onderzoeken.

'IN EEN TEKENING ZIJN VERSCHILLENDE GEBEURTENISSEN SAMENGEBRACHT DIE MET ELKAAR IN VERBAND STAAN'

De leukste platen zijn die waarin de 'andere kant' van de vaderlandse geschiedenis wordt getoond – een kant die in traditionele schoolplaten niet aan bod zou zijn gekomen. De prent over het jaar 1949 heeft bijvoorbeeld als thema 'Nederlandse propaganda' in plaats van de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. Daarvan is alleen de geschetste Juliana te zien, die haar handtekening zet. De rest van de plaat gaat eigenlijk over de voorlichtingsfilm *Brengers van Recht en Veiligheid* uit 1947, die overal in bioscopen werd vertoond en die we nu propaganda zouden noemen. In de hoek is een bekend affiche afgebeeld, dat duidelijk wil maken dat het koloniale gezag 'orde en welvaart' brengt. De plaat over 1966, het jaar van provo en het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus, bevat

afbeeldingen van veelzeggende foto's van protesten uit dat jaar. Martijn Kleppe vertelt in zijn toelichting dat de kijker in afbeeldingen op zoek moet naar details om het verhaal erbij te puzzelen, maar dat soms de tekst in een foto de aandacht afleidt van zulke details. Een prachtig voorbeeld is de foto met het protestbord 'Beter langharig dan kortzichtig'. Pas als je beter kijkt, zie je hoe de foto de tekst op het bord onderbouwt: een (kortzichtige) agent pakt het bord af van een langharige demonstrant. Koningin Juliana staat op deze plaat naast de rode looper (in plaats van erop), het getoonde ISBN-nummer levert bij googelen een biografie uit 1980 op met bijna dezelfde titel.

Jongeren weten vaak snel beeldmateriaal te vinden om bijvoorbeeld hun verslagen te illustreren, maar hebben meestal moeite de betekenis ervan op waarde te schatten. Essentieel bij de nieuwe schoolplaten is het (weer) leren kijken. Daarom wordt gewerkt aan een uitgave met lesbrieven bij de platen. Op de school van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag werkt Reinard Maarleveld, die de schoolplaat 'Klokkentijd, 1909' heeft toegelicht en een proeflesbrief heeft gemaakt. Daarin zijn drie fases opgenomen: een eerste oriëntatie, een onderzoeksfase met behulp van internet en toepassing van de opgedane kennis. Kindermans woonde een proefles met de lesbrieven bij: 'In een vwo 6-klas zagen de leerlingen dat de nieuwe schoolplaat 'Klokkentijd, 1909' ging over nieuwe uitvindingen. Door de specifieke bijschriften op Spaarnestad te lezen was het voor iedereen duidelijk dat het speciaal over mobiliteit ging, maar de connectie met

De Grote Depressie, 1929.

De Verzuiling,
1918-1928.

de noodzaak om 1 mei 1909 een nationale tijd in te voeren werd nog niet gelegd. Het is nou eenmaal niet praktisch om treinen te laten rijden door verschillende tijdzones, en toen het kwartje viel begon een leerlinge te grinniken: "Heeft Nederland nog maar zo kort een gemeenschappelijke tijd?" En dat was precies wat ik dacht toen ik de plaat maakte."

RECHTVAARDIGE SCHOOLPLAAT?

De schoolplaten zullen ook digitaal worden aangeboden, om op het digibord te worden vertoond. Er wordt over gedacht om de platen ook als 'echte', fysieke schoolplaat te laten verschijnen. De schoolplaat 'De afschaffing van de slavernij, 1863' is te zien op de tentoonstelling *Tweehonderd jaar koninkrijk, Atlas Van Stolk* in de Rotterdamse Kunsthal (tot en met 31 mei 2015). Daar wordt de plaat uitgebreid becommentarieerd en worden verschillende al of niet zichtbare perspectieven benoemd. Met deze plaat is namelijk iets bijzonders aan de hand. De toelichting van Alex van Stipriaan Luiscius in *Beeldkraken* is niet, zoals de andere bijdragen, alleen maar positief over Kindermans' werk. Op de achtergrond is een diorama uit de collectie van het Tropenmuseum te zien: de plantage Merveille in Suriname. Over deze idyllische voorstelling van slavernij zijn afbeeldingen gelegd van de kritische negentiende-eeuwse uitgaven van Multatuli, Harriet Beecher Stowe en Wolter Robert baron van Hoëvell. Aan de linkerkant is een kwitantie voor Suriname ter compensatie van het verlies gereproduceerd. Het prominente portret van koning Willem III wekt de indruk dat deze hier bewust een goede daad heeft verricht. Van Stipriaan Luiscius maakt de opmerking dat hier Nederland is afgebeeld zoals het zichzelf graag zag, en nog steeds ziet: in de kolonie heeft iedereen het goed, kritiek (in boekvorm) wordt gehoord en voor de minderbedeelden wordt gezorgd (met

de kwitantie). In werkelijkheid schafte Nederland alleen onder Engelse druk de slavenhandel en de slavernij af en pas toen het wrede Cultuurstelsel in Indonesië voldoende opleverde ter compensatie—een geldelijke vergoeding was alleen voor de slaven-eigenaren en heeft de tot slaaf gemaakten nooit bereikt. In de plaat laat één rode, openhangende bladzijde een klein beetje slavenleed zien. Kortom, een rechtvaardige schoolplaat waarin verschillende perspectieven aan bod komen, is dit niet. Het KunsthalLAB besteedt tijdens de tentoonstelling aandacht aan de nieuwe schoolplaten. De jongste bezoekers kunnen zich verkleden in de mode van 1813, 1890 of 1966. Leerlingen kunnen ook zelf een schoolplaat maken over hun eigen tijd. In de schoolplaat over de afschaffing van de slavernij zijn de slaven zelf buiten beeld gebleven, op één klein omgeslagen stukje van een pagina na. Bezoekers krijgen hier de kans een meer rechtvaardige plaat te maken. ■

BEELDKRAKEN

Bij *Beeldkraken* horen nog twee delen. Deel 2 zal bestaan uit twintig lesbrieven om de platen in de klas te kunnen gebruiken en een diversiteit aan werkvormen te stimuleren. Deel 3 is bestemd voor studenten die docent geschiedenis willen worden. Ze worden uitgedaagd beelden als bron te gebruiken en geprikkeld met visies en statements over de toekomst van het geschiedenisonderwijs.

Karel Kindermans is heel nieuwsgierig naar de lessen of lesbrieven die docenten zelf bij de schoolplaten maken en hoopt dat men deze aan hem wil sturen. Het is de bedoeling dat er een vruchtbare uitwisseling op gang zal komen. Via Facebook zal hij geïnteresseerden op de hoogte houden.

BEELDKRAKEN. 20 NIEUWE SCHOOLPLATEN IN OPDRACHT VAN ATLAS VAN STOLK. Karel Kindermans (Trichis Publishing, Rotterdam 2014), 52 blz., € 14,95

www.atlasvanstolk.nl en www.beeldkraken.nl